

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/281234328>

Mistisiz'in Dili Sembolizm

Article · January 2015

DOI: 10.7827/TurkishStudies.8160

CITATION

1

READS

208

1 author:

Musa Kaval

Hakkari University

16 PUBLICATIONS 3 CITATIONS

SEE PROFILE

MİSTİSİZM'İN DİLİ; SEMBOLİZM*

Musa KAVAL**

ÖZET

Dinsiz toplum olmadığı gibi mistik bir yönü olmayan dinde bulunmamaktadır. Dinlerin herkes için ortak olan ve aynı somut manaya işaret eden zahiri hükümleri şekli birliğe sağlar. Dinin formu olarak tarif edebileceğimiz bu yüzünün dışında kişilerde değişik şekillerde tezahür eden engin mana yüklü yüzünü de mistisizm oluşturmaktadır. İnananların Tanrı'ya daha yakın olmaları ve O'nun bilgisine ulaşabilmeyi hedefleyen mistisizm bu yönü ile dinin özüdür. İnsan ruhuyla direk bağı olan din, mistik yönü aracılığıyla bireyin iç dünyasında yeniden keşfedilir. Dinin herkes için ortak mana dünyası olan zahiri hükümlerden hareketle bireyin fitratında sahip olduğu potansiyellerini geliştireceği yeni, sonsuz tecrübe ve mana dünyası olarak mistisizm dini kemâle erdirir. Din ve dini hayatın bir takım tecrübeler aracılığıyla bireyde daha anlamlı kılınması ve bu tecrübelerin aktarılması için sembollere ihtiyaç duyulmuştur. Zira soyut, değişken olmasına karşın sembol mana yönü ile engin ve güçlüdür. Böylece dinin herkes için sabit ve ortak mana dünyasından alınan semboller bireyin iç âleminde yeniden anlamlandırılarak daha deruni bir mana ile bireyin dini duygu ve düşünce âlemi zenginleştirir. Mistik tecrübeler dinin görünen hükümlerine yeni bir hayat kattığı gibi sembolizmde kelime veya nesnelere yeni anlamlar katmaktadır. Bu yetkinliğini giderek geliştiren bireyler bir süre sonra daha önceden sembol manası olmayan sıradan herhangi bir nesneyi sembol olarak kullanıp, onu dininin iç âleminde inkişaf etmesi için bir araç olarak kullanabilir duruma gelecektir. Bu nedenle geçmişten bu yana bütün dinlerin mistikleri sembolleri çok fazla kullanmışlardır. Doğal insani bir anlatım olması nedeniyle birçok dinde aynı manayı paylaşan sembollere rastlanmaktadır. Bu çalışmada mistisizm ve sembolizmin, insanın Tanrı ile olan özgün ve vazgeçilemez iletişimdeki paydaşlığı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mistisizm, sembolizm, Tanrı Bilgisi, iletişim, mistik tecrübe.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf, El-mek: kavalmus@hotmail.com

LANGUAGE OF MYSTICISM; SEMBOLISM

STRUCTURED ABSTRACT

There are religions without non-mystical aspect as being no irreligious society. All religions have some ordinary and constant forms which make the religions unchangeable and fixed for all worshippers. Actually these common and constant forms of religions are the basic meaning of experienced religion and first base of it. In other words these forms construct the main pillow of it and make the religion long lasting. In addition to this common meaning side of the religion, mysticism as a vast and rich meaning and experience of the individual religious life is other dynamic side of the religion. Having the same faith every worshipper has different religious feeling and experiment. It means that everybody lives his/her own religion in his deep core with special mystic world.

Mysticism whose aim is to get people closer to God and be connection with Him. Eventhough all the worshippers believe the same religion, they don't have the same religious experiment. For instance most muslims pray God five times every day. But they don't feel the same awe and peace. Even a person doesn't feel the same sense during the pray. In Ramadan Mounth fasting creat a lot of additioanl image from delicious food to i'tikaf. Like this all religious thought and feelings are changeable from people to people. People learn religion by the help of other people but they develop and mature it themselves. This process achieved by individual knowledge namely by own mystical life. Because the ways through the God is different as many as number of people. So everbody must follow hir own way.

Religion which is connected directly to the human spirit is rediscovered in the inner world of the individual through the mystical aspect. God create different kinds of things as sample us to see His sings in all around the world. Having mental and senses people can develop their understanding related to God in their inner-self. In that situation everything around them can be sings and symbols in travel to God. As a result simple and ordinary objects, daily life objects can be a meaningful religious symbols for the worshipper. This religiously matured process can be completed by symbols because new symbol means new understanding and experiment. This precession started from the standart forms of religion makes the worshippers capable in religious sense. So worsippers who create and use many symbols in his path of God can perform self and have perfect faith.

Like religion symbol has two faces; form and meaning. Form of it helps getting general and constant message, but meaning is endless according to understanding and feeling of people. To have other religious experiment, thoughts and share them symbols also useful because they makes them understandable. In order to make religion and religious life more meaningful by the help of some experiences and transfer of them symbols are needed. Creating symbol in religious life make the religion dynamic with new original meaning and comment. Standart and ordinary forms of it can be surpassed by symbol and make the religion colourful in spiritual life of individual.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

However being abstract and variable symbol is extensive and powerful. Like mystical experience adds new life in appearing provision of religion, symbolism adds new meaning to the world and object. Symbols get their meaning from the form's first and surface meaning. But symbolism give a lot of new extra meanings to it according to the person's mystical life. In every moment worshipper can add new meaning the symbol. Bucause of the richness of mystical world of the believer God' s light may be seen through different sings and forms. Endless signs of God can only be undestood and explained by symbols. The world which is the mutual place of religion and symbol is the source of experiment of mystical life and language because the objects and forms used in symbolism taken from the real world. Bucause of these reason in mystical works very ordinary and basic materials can be used to explain some mystical truths. Therefore mystics of religions have used symbols from the past to present. Due to being as a natural human expression many religious symbols having same meaning in many religion are found. So we can see sun, moon, stars, mount, water, sea, animals as symbols in all religions. Bucause they are natural and easy to use. In this study fellowship of mysticism and symbolism on the unique and indespensable communication of people with God are discussed.

Key Word: Mysticism, symbolism, Knowledge of God, communication, mystical experince.

Mistisizm ve Tasavvuf

Dinlerin şekillerinin ötesinde, farklı inanç ve geleneklere göre değişen sıra dışı uygulamalar, söylemler, metinler, gelenekler ve tecrübeler bütünlüğü olan mistisizm inananların yaşamlarında değişime yol açar (Gellman, 2011). Yunanca “mystes” kelimesinden türeyen mistisizm “gizli inanç ve din” anlamında bir inancın kısmen ya da tamamen gizli olan ritüellerini ifade eder. Klasik Yunan (M.Ö. 4-5) ve Helenistik Dönem’de (M. Ö. 323- M.S 330) “myein” kökenden gelen “mystes” kelimesi “sır tutan kişi”yi ifade ediyordu. Daha sonra Hristiyanlar tarafından kelime gizli-içsel dini tecrübe manasında kullanılmıştır (Merkur, 2015).¹

Manevi hayatın bilimi ve sanatı olarak tarif edilen mistisizm (Underhill, 2012) bu basit anlamına karşın çok geniş uygulama çeşitliliğine sahiptir. Dinlerin ve kültürlerin öğretilerine göre değişen çok geniş pratiklere sahip olan mistisizmin amacı Mutlak ve Sonsuz olan Tanrı ile birliktelik kurmaktır (Merkur, 2015). İslam inancında ise tasavvuf geleneği mistisizmin bu amacının karşılığı olarak Hz. Muhammed’in kendi yaşamında da örneklediği “zühd” hayatı takipçileri tarafından mânevi hayatın keşif ve ilhamla süslenmesi için bir vesile olarak görülmüştür. Mistisizmin aksine tasavvufun kelime olarak nereden türetildiği ile ilgili değişik fikirler ileri sunulmuştur (Altıntaş, 1986). Ancak bundan daha ilginç olanı ise tasavvufun tanımı ile ilgili olarak neredeyse her sufinin farklı bir açıklama yapmış olmasıdır. Örneğin Amr B. Osman Mekki:

¹ Yahudiliğin devamı olarak görüle Hristiyanlığın Roma İmparatorluğunda etkin kültür olan Paganizm’den dolayı dini yaşam özgürlüğü konusunda ciddi baskılara maruz kaldıklarını biliyoruz. Kendi inançlarını yaşama konusunda karşı karşıya kalınan bu durumun sonucu olarak Yahudi ve Hristiyanlar çoğu zaman kendilerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Bu durumun bir sonucu olarak derûri dinsel tecrübe anlamına gelen mistisizmin o dönemde hakim Pagan Kültürü içersinden kendi inancını gizli olarak yaşamaya çalışanları ifade etmek üzere “mystes” kelimesinin kullanılmış olabileceğinin dikkate değer olduğunu düşünüyoruz.

“Kulun her vakitte, o vakit içinde işlemesi en uygun olan âmelle meşgul olmasıdır.”, Semnun: “Ne bir şeye mâlik olman, ne de bir şeyin sana mâlik olmasıdır”, Cüneyd: “alakayı keserek Allah ile beraber olmaktır.”, “Sulhu olmayan bir savaş.”, Maruf Kerhi: “Hakikatleri almak ve halkın elinde bulunandan ümit kesmektir.”, Kettâni: “Tasavvuf ahlakıdır.”, Ebu Ali Ruzbari: “Tasavvuf, kovsa dahi sevgilinin kapısı önünde diz çökmek ve oradan ayrılmamaktır.”, Ebu SehlSu’lûki: “Tasavvuf, itirazdan vazgeçmektir.” demiştir (Kuşeyri, 2003: 367-370).

Mutasavvıflar tarafından İslam mistisizminin bu kadar çeşitlilik arz edecek şekilde ifade edilmesi hâl ilmi olmasından kaynaklanmaktadır. Her sufinin fitratının yanında almış olduğu eğitim, içinde bulunduğu ve yetiştiği dünyanın kendisi üzerindeki tesiri ile tasavvufun farklı bir yönüne dikkat çekiyor olmaları doğaldır. Bu durum yüzeysel bir nazariye sonucu ileriye sürülen tevhid dini olan İslam’ın zararına değil; aksine büyük bir mana zenginliğinin, çok boyutlu ve derin bir bakışın kaynağı olmuştur. Örneğin tasavvuf geleneğine göre Allah’ın sıfatlarından bazılarının insanlar üzerinde farklı şekillerde tecelli ettiğine inanılır. Tecelli-i sıfat olarak terimleşen bu ifadeye göre Allah’ın bir sıfatı kulun kalbinde ortaya çıkar. Örneğin Allah’ın iştme sıfatıyla tecelliye mazhar olan kişi cansız varlıkların zikirlerini duyar hale gelir (Cebecioğlu, 2004:640). Dolayısıyla mistik duygu ve tecrübe zenginliği olarak görülecek bu çeşitlilik bütünüyle soyut olan metafizik âlem ile ilgili bilinçlenmenin farklı bilgi ve sezgilerden istifa edilerek anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Tasavvufa ilhamın yanında felsefi bir boyutta katan İbn Arabî; “Allah’a giden yolların sayısının O’nun yaratmış olduğu mahlukatın nefesleri kadar” olduğunu ifade etmiştir (2010). Vâhdet-i vücûd’ü özetleyen bir ifade olarak burada sadece insan değil bütün mahlûkatın yaşam belirtisi ve fiili olan nefis alıp verme anlayabilen ve hissedebilen için vâhdetin tecellisi olarak görülmektedir. Allah’ın Hay ve Kayyâm olması nedeniyle “göklerde ve yerde bulunan herkes, O’ndan ister. O, her an yaratma halindedir (Rahman, 55/29). İnsan ile Tanrı arasındaki zorunlu, aynı zamanda da gizemli ve cazip olan yaratılıştan gelen ilişki bağı, farkında olsun ya da olmasın insanı bir arayışa yöneltir. Akıl nimeti ile donanan ve bu nedenle de yeryüzünü idare etmek üzere halife olarak yaratılan insan (Bakara, 2/30) bilişsel kapasitesi dolayısıyla Tanrı ile iletişimde bulunabilen yüce bir varlıktır (Peterson, 1999).

Dinler, insanoğluna somut bir takım âyinler ve ritüeller aracılığıyla toplumsal ve sosyal duygu ve tecrübe ortaklığı sağlamaktadır. Dinsiz bir topluma rastlanılmamış olması bu durumun en çarpıcı gerçekliği olarak gösterilebilir. Bütün dinlerin değişmeyen kendilerine has âyin, ibadet, dua ve kutlamaları vardır. Ancak bütün bu şekli uygulamalar tamamlanınca din hem bireyde hem de toplumda kemâle ermiş olmaz. Örneğin Müslümanlar için en temel ibadet olan namazı göz önüne aldığımızda şeklen tam olmasına rağmen Allah namazı ihlâssız bir şekilde kılanlar için “Yazıklar olsun şöyle namaz kılanlara. Ki onlar, kıldıkları namazdan gâfildirler (Mâ’ûn, 107/4-5). Namazdan beklenen onun şekil itibarıyla ifa edilmesi değildir; ondan asıl gaye Allah’ı hatırlamaktır (Tâ’hâ, 20/14). Yani Allah ile iletişime geçme çabasıdır. Bu nedenle ancak bu gaye doğrultusunda huşu içerisinde namazı kılanlar kurtuluşa erer (Müminun, 23/1-2). Dinin direği olarak tarif edilen namaz (Acluni, Keşful Hafa, II/31) kişide düşünce, duygu ve bunların sonucu olarak davranışları açısından olumlu yönde değişikliğe vesile olmalıdır. Aksi halde Hz. Peygamber’in buyurduğu gibi beklenenin aksine kişinin Allah ile olan iletişiminin zayıflamasına yol açar: “Kim bir namaz kılar da, o namaz kendisini açık ve gizli kötülüklerden alıkoymazsa o namazın, o insana, kendisini Allah’tan uzaklaştırmaktan başka bir katkısı olmaz.” (Suyuti, ed-Dürri’l-Mensur, VI,465). Aynı manaya işaret etmek üzere Allah kesilen kurbanlar için “Onların etleri ve kanları asla Allah’a ulaşmaz. Fakat sizden O’na, takva (Allah’a teslim olma) ulaşır.” buyurur (Hacc, 22/37). Birçok âyette Müslümanların yapmış oldukları âmellerde asıl olanın ihlâs ve takvaya uygunluk olduğunu görürüz.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

Şekil olarak aynı olan ibadetlerin niyet ve ihlâs açısından farklılık gösterdiğini görüyoruz. Yani zâhiren aynı görünen ancak muhteva olarak farklılık arz eden dini uygulamalar kişinin içinde bulunduğu ruh hali ve düşünce dünyasına paralel olarak kendine hastır. Hatta aynı kişi gün içerisinde kılmış olduğu namazlarda bile farklı bir duygulanım tecrübe edebilmektedir. Bunun neticesinde kişi birden yedi yüze kadar derecelendirilmiş sevaba erişmektedir (Bakara, 2/260). Dinlerin tek olan somut yönlerine nazaran, onu anlamlı kılan; inananın iç âlemindeki tezahürüne göre çok değişken ve kademeli olan metafizik yönüdür. Dolayısıyla Allah'a giden yolların mahlukun nefes sayısı kadar çok ve her defasında yeniden farklı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle mânevi âleme yolculuk eden sûfi için "vaktin oğlu" (ibnülvakt) ifadesi kullanılır (Mevlânâ 1990, III/1426). Her nefes bedene yeni bir canlılık getirdiği gibi sûfi de Allah tarafından kendisi için takdir edilmiş ve içinde bulunduğu zaman ve hale tabi olarak ilahi tecellilere mazhar olmaya çabalar (İbn Arabi 2008, IX:356-359). Böylece sûfi için içinde bulunduğu an bir sonraki üst makam ve hal geçiş için âdeta bir nefes olur.

Mistisizm ve Sembolizm

Dinlerin dogmatik, değişmez ve şekli formalarının yanında onlara mana, duygu ve sezgi açısından sonsuz bir alan açan mistisizm, inanların Tanrı ile özel ve yoğun bir iletişim kurmasını sağlamaktadır. Her bireye ve ana mahrem olan bu iletişim birey üzerindeki çok yönlü duygulanımın bir sonucu olarak ona yeni anlayış ve eylemsellik katarak aynı zamanda dinlerin dinamizmini sürdürmeleri sağlar. Metafizik âlemden yaşanan bireye has mistik tecrübenin toplum tarafından da anlaşılabilir kesretten vâhdete giden yeni bir araç haline getirilmesi için ifadeye dökülmesi gerekmektedir. Ancak tecrübe edinilen metafizik yaşantının kelimelerin literal anlamları ile ifade edilebilme zorluğu söz konusudur. Zira ortak, sağlıklı bir iletişim kurulabilmesi kelimelerin herkes tarafından bilinen literal anlamları, bireysel ve soyut bir manası olan tecrübenin aktarımında yetersiz kalacaktır. Basit iletişiminde dahi aktarılan somut mesajların gönderen ve alıcı tarafından tam anlamıyla örtüşmesi açısından ciddi sorunlar yaşanırken bireysel metafizik mesajların tam olarak doğru iletilmesinin çok zor olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum soyut ifadelerin en etkin şekilde iletildiği sembolizmde de söz konusudur. Zira sembolizmde şekil ile kast edilen arasında farklılık vardır (Preminger&Brogan 1993:1253). Her ne kadar dini bir sembol bütün inanlar için ortak bir mana içerse bile her bireyin zihninde ve kalbinde değişik duygu ve düşüncelere kapı aralar. Örnek olarak bütün Müslümanların ortak sembolü olan Kâbe inananlarda farklı bir dini mana ve hissiyatı uyandırmaktadır. Benzer şekilde "Ramazan Ayı" ile ilgili düşünüldüğünde, Ramazan pidesinden, bol çeşitli ve lezzetli iftarlardan, şeker ve tatlılar; teravih namazından itikâfa girme ve Kadir Gecesi'ne; uykusuzluktan sigarasızlığa kadar birçok çağrışım akla gelir. Dolayısıyla dini semboller tıpkı mistik yaşantıda olduğu kişinin sahip olduğu yaşam tarzı, inanç değerleri, bilgisi, ihlâsı ve karakteri gereği değişik yorumlanabilmektedir. Bu mana farklılığı mistisizmde de görüldüğü gibi daha çok bireylerin bilgi donanımı ve hassasiyetlerden kaynaklanmaktadır. Zira aynı duyu organlarına sahip olmalarına rağmen insanlar aynı uyarıcıya, algılama ve geçmiş tecrübe farklılıklarından dolayı birbiri ile zıt manalar vermek suretiyle değişik tepkiler ortaya koyabilmektedirler. Aklın ve duyguların farklı şekilde oluşturdukları anlam haritalarının tamamen soyut olan metafizik konularda aynı ürünleri ortaya koymasına beklenemez. Her bir bireye has olan dini duygulanım ancak tecrübeyi yaşamış olan kişinin ifade edebildiği kadarıyla genele mal olabilecektir. Özel ve sırlı bir hal olan mistik tecrübenin anlatılması sıradan bilgi kanalları kullanılarak, duyusal algılar aracılığıyla genel mantık işleyişi ile gerçekleştirilemez (Scholem, 1941). Bu nedenle mistik öğretiler dinin özü olan Tanrı bilgisini dair tecellileri anlatmak için sembolizmi kullanırlar. Mistiklerin sembolizmi kullanmaları bir tercihten öte zorunluluktur. Zira dine içten yaşayanların mistik tecrübe ve duygulanımlarını anlamlandırma çabaları ve onları yorumları sadece semboller aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir (Angobung, 1995:68).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

Mistisizm ve sembolizmin bir önemli benzerliği de kullandıkları kanaldır. Mistisizm dinlerin bâtni yönüne dair derûni bilgilenmeyi sağlarken dinin zâhiri yönünden istifade eder. Dinin asıl gayesi olan Tanrı bilgisine erişme yolculuğunda kullanacağı enstrümanlar dinin zâhirini ortaya koyan inanç ve ibadetlerdir. Yukarıda değindiğimiz namaz örneğinde olduğu gibi kulun Allah’a en yakın olduğu ve O’nun ile iletişimi tecrübe edilebilmesinin ilk şartı namazın formuna uymaktır. Zira namazdan kasıt olan huşuyu ermeden önce yerine getirilmesi istenen bir takım zâhiri uygulamalar söz konusudur. Mistik yaşamın temel gıdası olan ihlâs ve takvaya ulaşmanın yolu dinin emretmiş olduğu zâhiri uygulamalardan geçmektedir. Dolayısıyla dinin mistik duygulanım yönünden istifade edebilmek için dinin zâhirinden istifade edilmesi zorunludur. Sembolizm de mana yönünde yeni ifadelerle ulaşmak istediğinde tıpkı mistisizmin yaptığı gibi dilin ve nesnenin zâhirinden yükselmek zorundadır. Friedman’ın ifadesi ile sembol sahip olduğu zâhiri gerçek anlamdan yararlanarak yeni manalar üretir (1993: 1252). Bu anlamda mistisizm ve sembolizm şekil/formdan ilk ivmesini kazanarak mümkün olabildiğince derin anlamlara yükselmeye çabalar.

Yukarıda ele aldığımız gerçeği Fromm’un “geleneksel sembol” (1952) olarak tarif ettiği sembolleştirme sürecine benzetebiliriz. Böylece semboller bulundukları zaman içerisinde toplumsal bir anlayışa sahip olurlar (Scholem, 1941: 27). Dini sembolizm bu yönüyle herkese hitap etmesi bakımından toplumun dini algısının devamlılığına katkı sağlar. Jung’un “kolektif sembol” (1976: 527) olarak tanımladığı semboller sadece toplumsal din algısının oluşmasına hizmet etmez. Bütün toplum tarafından kabul edilmiş bir anlamı olduğu için her bir bireyinde ruhuna dokunur (Jung, 1971: 820). Bu nedenle semboller bireyin kişiliğini oluşturan temel yapılardan biri haline gelir (Jung, 1960: 527). Toplumca kabul görmüş bu semboller farkında olmadan bireyin kendisinin ürettiği ya da üreteceği sembollerden daha etkin bir güce sahip olurlar (Jung, 1959: 291). Bu nedenle Jung sembollerini geleneklerin korunup gelecek nesillere aktarılmasında bir kurtarıcı olarak görür (1959a: 282). Devamlılığı olan bu canlı semboller Jung anlam doğuran semboller olarak ifade eder. Her bir bireyde küçük de olsa farklı manalara sahip olan bu semboller bireyin kendisinin sembol üretmesine engel değildir. Bütün dinlerde görebileceğimiz kolektif sembollerin birey üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda bireyin yaşamış olduğu mistik tecrübenin aktarılmasında kendi mistik sembollerini üretmesi söz konusu olabilir. Kişinin ürettiği bu semboller toplum tarafından genel kabule ulaşmadığı zaman tıpkı tarihte kalmış, unutulmuş ve yok olmuş sembol gibidir (Bkz. 1971:816). Ancak bu durum sembolün işlev yapmadığı manasına gelmez. Örneğin kolektif sembol olarak yukarıda değindiğimiz Ramazan Ayı herkes için temel dini ve geleneksel bazı anlamları hatırlatır. Bireylerin içinde bulundukları hal ve zamana bağlı olarak bu manaların dışında yeni anlamlarda yüklenebilir. Örneğin geçmişte Ramazan Ayları çocuklar için Karagöz ve Meddah’ı anımsatırken günümüzde toplanacak bayram harçlıkları ile patlayıcı oyuncaklar ve internet kafelerde saat endişesi duyulmadan oynanacak bilgisayar oyunlarının hatırlatabilmektedir.

Mistik sembolizmi din ve birey bağlamında değerlendirdiğimizde inanç ve itikâd ile ilgili sembollerin geleneksel, bireysel mistik tecrübelerin anlatıldığı sembollerin geçici bir işlevi olduğu görülebilir. İnançsal sembollerin toplumsal ve ortak bir manası olduğu için bir manada sabit-donuk olmasına karşın sürekliliği olması açısından da canlıdır. Öte yandan bireysel semboller ise her an ortaya çıkabildikleri için çok daha canlı ancak devamlılığa sahip olmadıkları için ölüdürler. Dolayısıyla mistik açıdan değerlendirdiğimizde gizli ve ifade edilmez hakikatlere açılan birer pencere olan semboller anlam kazanıp-kaybetme konusunda zamanla kavramından bağımsız değerlendirilemez (Scholem, 1941:27).

Mistik Sembolizm

Mistisizmin bütün dinlerdeki ortak amacı Tanrı bilgisine erişmektir. Tanrı bilgisinin sınırsızlığı ancak Tanrı’nın insana vermiş olduklarından yararlanarak anlaşılabilir. Mistik

duygulanım ve aydınlanma dış faktörlerinde katkısı ile büyük oranda insanın iç âleminde gerçekleşir. Yukarıda ele alındığı üzere dinlerin zâhiri ve toplumsal yaptırımları mistik tecrübe ve sembol dünyasının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bundan sonraki süreç de ise bireyin kendisi belirleyicidir. Bu nedenle mistisizm, bir yönüyle kişide yaratılıştan var olagelen Tanrı'nın farkına varılıp, ortaya çıkarılması olarak ifade edebilir (Jung, 2001: 342). Tanrı bilgisine sezgi ve ilham ile yaklaşabildiği için duyular ötesi olan bu dini yaşantı rasyonel akıl için bir anlaşılabilirlik barındırır. Sembolizmin mantıksal çıkarımlardan uzak olması nedeniyle en ideal şekilde onun aracılığıyla Tanrı bilgisine yaklaşılabılır (Jung, 1971: 401). Sembolizmin müphem kalan bu irrasyonel yönü mistisizmin sezgisel ve gizemli yönüne karşılık geldiği için mistik semboller dini tecrübeyi yaşayanın ruhsal âleminin ürünüdürler (Ricoeur, 1976: 57). Aklın ötesinde olan bu mana dünyasında mistik sembolizmin derinliğine hiçbir şey erişemez ve irrasyonel bir görüntü arz etmesinin nedeni aklın duyuların çok ötesinde olan mana âleminde işlevsiz kalmasıdır (Jung, 1968: 25). Bu nedenle mistik sembolizmin yorumlanması söz konusu olduğunda onun kişinin kutsal âleminden tecrübe ettiklerinden ayrı değerlendirilemez (Ricoeur, 1976: 61).

Aklın duyular aracılığıyla işlev gerçekleştirdiği için metafizik deneyimler ile ilgili olarak doğrudan çıkarımlarda bulunamaz. Yukarıda ele aldığımız üzere mistik dünya kişinin somut dini ilkelerinden kopuk olmadığı içinde akıldan tamamen uzak değildir. Salt mantıksal bağlamlarda ele alındığında mistik deneyimleri rasyonel olmayan yönleri olduğu tartışmasıdır. Mistik deneyimlerin bu dualist yapısından dolayı sembolizmin rasyonel ve rasyonel olmayan gerçekliği ifade ediyor olmasından dolayı en etkili ifade aracı olarak kullanılmıştır (Bkz. Jung, 1970: 24) Bu açıdan bilginin sadece rasyonel akıl yoluyla elde edilmediğini de gösteren sembolizm insan aklının kendini aşarak duyuları ile algılayamadığı şeyler üzerinde imgelem üretme sanatı olarak ifade edilmiştir (Coomaraswamy, 1935). Çünkü aklın genel kabullerine uyan sembolün ilk anlamının üzerinden sezgisel bilgi ile elde edilmiş çok zengin ve yoğun çıkarımlar başka anlamların doğmasına neden olur (Ricoeur, 1974: 12). Mistik tecrübenin kişiye, kişinin içinde bulunduğu zaman ve şartlara göre değiştiğini de dikkate aldığımızda anlamlandırılmış sembol herkes için aynı manayı ifade etmeyen, sabit manası olmayan bir ifade olma özelliği taşır. Böylece sembol kişiden kişiye değişen veya yorumlanabilen bir anlatım olur (Jung, 1969: 723). Mistik açıdan herhangi bir sorun teşkil etmeyen bu ifade tarzı aksine dinin bireyde duygu ve düşünce yönüyle kendini daha anlamlı kılmasını ve bunun sonunca da bireyin Tanrı bilgisine yaklaşmasına vesile olur.

Mânevi açıdan doyum sağlayan mistik deneyim aynı zamanda duyumsadığı tecrübe vesilesi ile birbirine zıt gibi görüne ancak aslında birbirini tamamlayan, birbirini geliştiren zihinsel süreçleri de yaşatmaktadır. Yaşananları anlamlandırmak adına var olan nesnelerdeki benzerlikleri kullanmak suretiyle tesis edilen semboller bilişsel birer ürün olarak ortaya çıkmaktadır (Jung, 1969: 282). Bu manada ilk bakışta bir paradoks olarak görülen sembol zihin için yeni bir boyut haline dönüşmektedir. Bu nedenle sembolü etkin kullanan Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde paradoksların hakikatleri ortaya çıkarmada etkin şekilde kullanıldığını görürüz. Örnek olarak meşhur ney metaforunu anlatan ilk bölümde geçen şu beyitleri verebiliriz; "...Onun perdeleri, perdelerimizi yırttı. Ney gibi hem bir zehir, hem bir tiryak, ney gibi hem bir hemdem, hem bir müştak kim gördü?...Bu aklın mahremi akılsızdan başkası değildir, dile de kulaktan başka müşteri yoktur...Balıktan başka her şey suya kandı..." (Mesnevi, I: 11-17) Mevlânâ'nın eserlerinde kullandığı sembolizmin çok yönlülüğü ile ilgili olarak Schimmel, Mevlânâ'nın sembollerinin birden çok manaya sahip olduklarını, aynı sembolün bağlamla ilişkisi açısından olumlu ve olumsuz anlama sahip olabileceğini ifade ederek mistik sembolizmin paradokslu yapısına örnek vermiştir (Bkz. 1955: 24).

Sembollerin ve metaforik anlatımın yoğun olduğu Mesnevi'nin yüzlerce yıldır okunmasında okuyucuyu düşünmeye sevk eden sembolik anlatımın etkili olduğu kesindir. Zira Jung'un ifade ettiği gibi sembollerin zihin ve bilinçaltında karşı konulamaz bir gücü vardır (1971).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

Bu nedenle sembolik dili anlamak isteyen insan, kendisi için cazip olan mistik âlemin büyüünden istifade ederek güçlü mânevi enerjiye sahip olur ve kendisi gibi mistisizme karşı ilgisi olan kişiye onu aktarır. İnsan doğasının bir gereği olarak mistik anlatımlar, mitolojik hikâyeler ve kıssalar insanlık tarihinden beri etkisini hiç azaltmadan bugüne ulaşmışlardır. Bu anlamda güzel bir örnek olan Mesnevi için Mevlânâ: “Bizden sonra Mesnevî şeyhlik edecek” diyerek geçmişte olduğu gibi Mesnevi’nin bugün de en çok okunan kitaplar arasında olduğu öngörmüştür. Zira Mesnevi’de gündelik yaşamda dikkatleri çekmeyen ev ve iş yaşamından, devlet yönetimi, çocuk yetiştirmeye, mutfak işlerinden ziraat ve hayvancılığa, aşktan savaşa kadar hemen bütün fiil ve eserleri kullanarak sunduğu sembolik anlatımı ile otomatikleşen insanlığa derûni bir çağrıda bulunmaktadır (Hodgson, 1993: 270). Bu manada etrafta bulunan ağaç, toprak, su, dağ, hayvanlar bile mistik yaşamı anlatmada birer araç olarak kullanılmıştır. Bütünüyle soyut ve kutsal olana dair ihsan edilmiş mistik bilginin diğer insanlara anlatma sorumluluğuna sahip olan her sufi gibi Mevlânâ da somut ve sıradan olanları araç olarak kullanmıştır (Bkz. Shaalan 2000). Mevlânâ, halkın anlayabileceği tarzda bilindik nesneleri sembolik anlatımın birer parçaları yaparak o dönemin hemen her dini ve tasavvufi konusunu ele alabilmiştir (Schimmel, 2002: 49). Bu yüzden Can, Mesnevi’yi mistik hakikatleri en iyi anlatan eserlerden biri olarak göstermiştir (2002).

Mistik Sembolizm Evreni

İnsan için kendini gerçekleştirme ve Tanrı bilgisine erişme olarak tarif edilen metafizik âlem, somut gerçekliği olan maddi âlemden uzak düşünülemez. Çünkü ruhun yeryüzünde beden elbisesine hapsolması geriye doğru yani göksel olana yolculuğun başlaması için insan bedenden yani maddi âlemden yararlanmak durumunda. İnanlara cenneti vadeden Tanrı’nın manevi yükselişin son mertebesi olan cenneti dünya nimetleri ile tarif ettiğini düşündüğümüzde geriye yani öze doğru yolculuğun dünyadan izler taşıdığını görürüz.

İnsanın beş duyu ile sınırlı aklı, ilhâmi mistik âlemden gelen bilgiyi anlamlandırması ve anlatabilmesi için daha önceden oluşturulmuş mantık ve örüntü sistemini kullanmak durumundadır. Mistisizmin nihai amacı olan Tanrı bilgisinin bir yönü olan Tanrı’nın merhametini anlatmak için Hz. Peygamber merhametin en somut örneği olan annenin merhametinden yararlanmıştır (Bkz. Buhâri:5653; Müslim:6912).

Bütün öğrenmelerde temel ilke; somuttan soyuta doğru olan yükseliş mistisizmde de geçerlidir. Somut ve soyut arasındaki geçişgenliği sağlayan en iyi ara form olarak sembolizm mistisizmin dili olmuştur. (Bkz. Jung 1971) Çünkü sembolizm somut olan işaret eden ile soyut olan işaret edileni birleştirir (Wach, 1958: 61). Sembol uzak olan soyut âlemi insana yakınlılaştırır. Bunu gerçekleştirebilmesi yani uzak olanı insana yakınlılaştırabilmesi için somut âlemde var olanlardan yararlanmak durumundadır (Lewis, 1960: 66). Böylece sembol fiziki âlemden aldığı örnekler ile dünya ve yüce hâkikat arasında bir bağ kurar (Lings 1991: 67). Yukarıda da açıklandığı üzere dinin özünün yani mistik boyutunun da soyut olandan beslendiğini dikkate aldığımızda dinin sembollerle anlamlandırılabilceğini görüyoruz (Riceour, 1976: 61). Bu manada dinlerin dili semboliktir denilebilir (Ali Şeriatî, 1988: 77-78).

Kadim inançları, günümüz dinlerini hatta sınırlı sayıda müntesibi olan kabile dinlerini incelediğimizde istisnasız hepsinin ibâdet, âyin, metin, kutsal mekan ve zaman kavramlarının sembollerle dolu olduğunu görürüz. Güneş, ay, dünya, yıldız, bulut gibi gök cisimleri; dağ, tepe, ağaç, çiçek, su gibi yer cisimleri; aslan, yılan, boğa, kartal, ayı, hüdüd, kuğu, kedi, keçi, balık gibi hayvanların dinlerin metafizik güçlerini sembolize etmek için kullanıldığını görüyoruz. Örneğin güneş, ay ve yıldızlar eski Roma, Yunan, Hint, Mısır ve Babil medeniyetlerinde Tanrı(lar)ının nurunun sembolü olarak kabul görmüş ve bol miktarda kullanılmıştır. Aynı şekilde aslan, kartal, yılan, keçi, balık ve boğa Tanrı(ların) güçlerini ve yaratıcılığının sembolü olarak kullanılmıştır. Bugün özellikle Hristiyan ve Yahudi mistisizminde yoğun bir şekilde kullanılan bu sembollerin

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

çok daha öncelerinin kullanıldığı arkeolojik araştırmalar neticesinde ortaya konmuştur (Kaval, 2014).

İlkel dinler üzerine incelemeler yapan Durkeim dinlerin ilk ortaya çıkış şekli olarak nitelendirdiği totemizm araştırmalarında Yunan ve Roma tanrılarının ve efsanevi kahramanların yarı insan yarı hayvan sembollerin totem inancından kaynaklandığını ileri sürer (Durkeim, 1915). Benzer bir şekilde Malinowski de aşkın olana yakın olabilme adına ilkel dönemlerde tanrıların çevrede bulunan hayvanlarla ilişkilendirilerek zoomorfik olarak tarif edildiğini söyler (2000). İlk bakışta insan ve hayvanların tanrılaştırılması şeklinde tezahür eden bu inancın zaman içerisinde dünya ile metafizik âlem arasında ara bir anlamlandırma/anlatım olarak kullanılan sembollerin bir süre sonra araç olmaktan çıkıp amaç halini getirilmesi olarak düşünülebilir. Çünkü mistik dünyanın cazibeli gücünden yararlanılarak Tanrı bilgisine ulaşmak adına geliştirilen sembolik iletişim kanalı somut nesnellik ile soyut aşkın olanı anlatırken bir süre sonra sabit bir mana kazanarak metafizik âleme doğru olan sonsuz yolculuğun önünde bir engel haline gelebilmekte. Örneğin ilk etapta Tanrının yeryüzündeki bir tecellisi olarak görülen insan ve hayvanlardan yapılan put ve heykellerin Tanrı'yı hatırlamak için üretilmesine karşın bir süre sonra bu putların Tanrısallaşarak daha önce sadece kendisine tapınılan Tanrı ile kurulması amaçlanan iletişimin arasında bir engel olmuştur. Bu süreç ile ilgili olarak putlara tapanların vermiş oldukları cevabı aktaran Kur'an-ı Kerim'deki şu âyet bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır; “biz onlara sadece bizi Allah'a daha çok yaklaştırmaları için kulluk ediyoruz.” (Zümer, 39/3) Tanrı ile kurulmak istenen iletişimde bir araç olan semboller mana açısından sabitleştirilerek maddi bir şekle büründüğü andan itibaren somut ile soyut arasındaki geçişgenliğini kaybetmektedir.

İstisnasız bütün istik inançlar için tüm evrenin sembol olarak kullanılması söz konusudur (BkzSchwarz 1997:269) Zira yüce olan bir hakikatin anlaşılması ve başkalarına aktarılması için aklın sınırlılıkları dolayısıyla nesneler ile somutlaştırılması bir zorunluluktur (Durand, 1998:10). Bir şeyin hissedilir yapılması nesne ile ilk anlam bakımından vazgeçilmez bağı olan sembolün işidir (Bevan1968:11). İnsanın bedensel yönü itibarıyla da fiziki âlem ile olan fitri birlikteliği nedeniyle sembol, insanın kolaylıkla anlamlandıracağı bir işarettir (Bkz. Durand 1998). Bu gerçeği idrak eden ve tasavvufi sembolleri etkin kullanan mutasavvıf İbn Arabi bütün âlemi Hakk'ın tecellisi olan sembol olarak görür (1998:III/146). Yaratılan her şey insanın, Vacibü'l-vücut olan Allah'ı bulmasına yardımcı olan âyetlerdir (İbnArabi 1999: VII. 44-48) İlâhi isimlerin ve sıfatların tecelli mekanı olan evren, Mutlak Gerçekliğin yansıdığı bir aynadır (İbn Arabi, 1999: IV. 278-279). Bu felsefe ile bakıldığında her varlık insana, Tanrı'ya doğru olan yolculuğunda kılavuzluk eden trafik işaretleri gibidir.

Kadim dinlerde görülen dini sembollerin hemen hepsinin Kur'an-ı Kerim'de de geçtiğini görürüz. Örneğin güneş, ay, yıldızlar, dünya, dünyanın yaratılışı, gece-gündüzün oluşumu, bulutlar, dağlar, denizler, ırmaklar, hayvanlar, kıssalar gibi bütün semboller bir hakikati yani Allah'ın varlığını ve birliğine ifade eden, üzerinde düşünülmesi istenen tecelliler olarak bildirilmektedir. Bu anlamda bugün dinler tarafından sembol olarak kullanılan varlıklar hakikaten insanı Tanrı'ya götüren araçlar olarak tartışmasız olarak kendini ortaya koymaktadır. Örnek olarak Kur'an-ı Kerim'de insanın (Furkan, 25/54) ve her canlının (Enbiya, 21/30; Nur, 24/45) su'dan yaratıldığı bildirilir. Aynı şekilde hayatın kaynağı ve çoğalmayı sembolize eden su Mısır, Çin, Hint, Hristiyan, Arap, Yunan, Roma, Yahudi ve Hristiyan kültürlerinde de karşımıza çıkar (Chevalier&Gheerbrant, 1973: 1081).

Karanlığın düşmanı, ölümsüzlüğün, neşenin ve maddi refahın sembolü olan nur/ışık (Werblowsky 1987:547) bütün dinlerde kendini gösteren evrensel metafizik bir semboldür (Aydın, 2005: 319). Nur/ışık sembolünü Kur'an-ı Kerim'de görüyoruz; “Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nispet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir (Nûr, 24/35). Bu âyette nur/ışık ile birlikte diğer dinlerde sıkça karşımıza çıkan “lambda, kandil, yıldız, doğu-batı, ağaç, zeytin” sembollerin de kullanılmış olmasıdır dikkat çekmektedir. Bu sembollerin her birinin dinlere göre küçük farklılıklara göre değişen anlamları olmakla birlikte genel itibarıyla aynı manalara işaret ettikleri söylenebilir (Bkz. Bayley, 1912).

Mistik âleme dair işaretler olan sembollerin ortak bir mana ifade etmelerinde kültür, coğrafya, yönetim anlayışından kaynaklanan bir takım unsurların etkisi olmuştur (Kaval, 2014: 25-30). Ancak geçmişte din, kültürün şekillenmesinde en belirleyici unsurdu. Günümüzde bu etkisini geçmişe nazaran kaybeden din, kültürlerin özünü oluşturmaktaydı (Tillich 1991:121). Kültürel unsurların belirli bir yaptırım gücü olması dolayısıyla baskın kültürlerin dini sembollerin, baskın olmayan toplumlar üzerinde bir tesiri olmuştur. Örneğin Yahudi ve Hristiyanların Roma İmparatorluğu döneminde baskın olan paganist dini unsurlardan etkilenmiş, nefret etmelerine rağmen ve bir süre sonra da bu etkinin doğal bir sonucu olarak Helenleşmişlerdir (Goodenough, 1953: 4). Bu anlamda Hristiyan teslis inancının paganist Mısırlıların Isis, Nephthys, and Osiris üçlü tanrı geleneğinden transfer edildiği düşünülür (Sharpe, 1863:14). Benzer şekilde Hz. İsa’yı sembolize eden balık ve haçın pagan geleneğinde etkilenerek kullanılmaya başlandığı ifade edilir (Kaval, 2014: 47).

Coğrafi olarak birbirine yakın olan bölgelerde kültürel ve dini etkileşim sonucu bazı dini sembollerin ortak kullanılmasının ötesinde uzak bölgelerde örneğin Güney ve Kuzey Amerika ve Afrika’da izole bir şekilde yaşam süren topluluklarda da aynı sembollere aynı manalar verilerek kullanıldığı görülmektedir. (Bkz. Cirlot, 2001). Bütün toplumlarda dini bir inancın bulunması, dinlerin hepsinde mistik bir boyutun bulunması ve mistik deneyimlerin semboller ile anlamlandırılması Jung’un “kolektif bilinçdışı” tezini desteklemektedir. Jung’un daha önce ele alınan “kolektif sembol” kavramı ile “kolektif bilinçdışı” birbirini etkileyen psikik kavramlardır. Kolektif sembolü üreten ve herkes tarafından kabul edilen bir manaya sahip olmasını sağlayan kolektif bilinçdışıdır. Örneğin bütün dinlerde çeşitli sembollerle anlatılan ışık/nur, insanoğlunun karanlığın sebep olduğu korku ve hiçlikten kurtulmasına vesile olan kolektif bilinçdışının bir ürünüdür.

Bütün insanlara ortak bulunan ve davranışları yönlendiren kolektif bilinçdışının “arketip” adı verdiği ortak ruhsal eğilimleri kişiyi ataları aynı şekilde davranmaya iter (2003:17). İnsanı etkileyen, kalıtsal olan arketipler insanın yaratılışında kendini gösterdiği için her yerde ve her zaman ortaya çıkabilir (Jung 1969) Jung’un arketip ve kolektif bilinçdışı ile kast ettiğinin Kur’an-ı Kerim’de “fitrat” yani Allah’ın insanları inanç, düşünce ve hareket etme açısından belirli potansiyellere sahip şekilde yarattığı bildirilir (Rûm, 30/30). Dolayısıyla insanların dini ve mistik yaşantı açısından yaratılıştan gelen ortak özelliklerin bir sonucu olarak benzerlik göstermeleri söz konusudur. Yine Allah; “İnsanı yarattı ve ona düşünmeyi ve konuşmayı, iç duygularını ifade etmeyi öğretti. “ (Rahmân, 55/3-4) buyurarak insana yaşamış olduğu güzellikleri başkalarına anlatma imkanı vermiştir. Bu çağrıya uyan sûfilerde mistik âlemde yaşamış oldukları tecellileri anlatırken sembollerini kullanmışlardır. Çünkü yaşanan mistik tecrübe kişisel ve sezgisel olması nedeniyle sembolizmin net, açık olmayan ama derin ve dönüştürücü dili kullanılır (Angobung, 1995: 54). İnsan fitratında olan düşünme ve ifade etme kabiliyetlerini açıklayan âyetin hemen ardında gelen bir diğer âyet; “Güneş ve ay bir hesaba göre (hareket etmekte)dir.” buyrulur (Rahmân, 55/5). Bu âyetler ışığında insanın iç âlemde yaşamış olduğu mistik deneyimlerin aktarılmasında kullanılan en yaygın evrensel mistik sembollerden olan güneş ve ayın üzerinde düşünülmesi emrinin insanoğlunun yaratılıştan gelen bir fitrı özelliği olduğunu söyleyebiliriz. Bu

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

nedenle insan var olduğu sürece dini duygu ve düşüncelerini aktarma ihtiyacı içerisinde olacaktır. Doğasının gereği olan bu engin iletişimi kullanırken insan sembolizmin güçlü ve zengin dilini kullanmaktadır.

KAYNAKÇA

- ANGOBUNG, Ric-ZEUS Excellency E. (1995). *Metaphor in Religious Language: A Study on Paul Ricoeur*, Manila: Faculty of Philosophy.
- AYDIN, Mehmet. (2005). *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya: Din Bilimleri Yayınları.
- BAYLEY, Harold. (1912). *The Lost Language of Symbolism*, London: Forgotten Books.
- BEVAN, Edwyn. (1968). *Symbol And Belief*, New York: Kennikat Press.
- CAN, Şefik. (2002). *Konularına Göre Mesnevî Tercümesi*, İstanbul.
- CEBECİOĞLU, Ethem. (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları.
- CİRLLOT, J.E. (2001), *A Dictionary of Symbols*, trans. Jack Sage, London, Routledge.
- COOMARASWAMY, A. (1935). "Symbolism of theDome" IndianHistoryQuart, New York.
- DAN, Merkur. (2015). "Mysticism", *Encyclopedia Britannica*.
- DURAND, Gilbert. (1998). *Sembolik İmgelem*, çev. Ayşe Meral, İstanbul: İnsan Yayınları.
- GELLMAN, Jerome. (2011). "Mysticism", The Stanford Encyclopedia of Philosophy.
- GOODENOUGH, Erwin R. (1953). *Jewish Symbols in the Greco Roman Period*, Toronto: Pantheon Books
- HODGSON, Marshall G. S. (1993). *İslam'ın Serüveni*, çev. Ali Varlı & Metin Karabasoglu, İstanbul: İz Yayınları.
- İbnu'l-Arabî, Ebû Abdillâh Muhyiddîn Muhammed bin Ali. (1998). *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye fî Ma'rifeti'l-Esrâr el-Mâlikiyye ve'l-Mulkiyye*, Beyrut: Dâru'lhyâ' et-Turâs el-'Arabî.
- .....(2008). *Fütûhât-ı Mekkiyye*(trc. Ekrem Demirli), İstanbul: Litera Yay.
- .....(2010). *Özün Özü*, çev. İsmail Hakkı Bursevi, Sad. Muhammed Bedirhan, İstanbul: Hayy Kitap.
- JUNG, C. G. (1959). "The Arche types and the Collective Unconscious," Princeton: Princeton University Press.
- .....(1959a). "Aion," Collected Works, Princeton: Princeton University Press.
- .....(1960). "The Psychogenesis of Mental Disease," Collected Works, Princeton: Princeton University Press.
- .....(1968/1953). "Introduction to The Religious and Psychological problems of alchemy, Collected Work, Princeton: Princeton University Press.
- .....(1969). The Arche types and The Collective Unconscious, (trans. R.F.C. Hull), New Jersey: Princeton University Press.
- .....(1970). "Civilization in Transition," Collected Work, Princeton: Princeton University Press.
- .....(1971). "Psychological Types," Collected Works, Princeton: Princeton University Press.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

- .....(1976). "The Symbolic Life," Collected Works, Princeton: Princeton University Press.
- .....(2001). *Anılar Düşler Düşünceler*, Yay. Haz., Aniela Jaffe, (çev. İris Kantemir), İstanbul: Can Yay.
- .....(2003). *Dört Arketip*, (çev. Zehra Aksu Yılmaz), İstanbul: Metis Yay.
- KUŞEYRİ. (2003). *Kuşeyri Risalesi*, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Degah Yayınları.
- LEWIS, H.D. (1960). "Imagination and Experience" Metaphor and Symbol, Ed. L.C. Knights, Butterworths, London.
- LINGS, Martin. (1991). *Symbol & Archetype: A Study of the Meaning of Existence*, St Edmundsbury Press.
- MEVLÂNÂ, (1990). *Mesnevî-i Şerif*, çev. Veled Çelebi İzbudak, göz. geç. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: M.E.B. Yay.
- RICOEUR, Paul. (1974). *The Conflict of Interpretation: Essays in Hermeneutics*, Evanston: Northwestern University Press.
- RICOEUR, Paul. (1976). *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*, Fort Worth: Texas Christian University Press.
- SHARPE, Samuel. (1863). *Egyptian Mythology*, London.
- SCHIMMEL, Annemarie. (1955). "A Glimpse of Mevlana Celaluddin Rumi's Immortal Symbolism".
- .....(2002). *Aşk, Mevlâna ve Mistisizm*, (Haz. Senail Özkan) İstanbul: Karaambar Kitablığı.
- SCHWARZ, Fernand. (1997). *Kadim Bilgelik'in Yeniden Keşfi*, çev. Ayşe Meral Aslan, İstanbul: İnsan Yayınları
- SİPEHSÂLÂR, M. Feridun. (1977). *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, İstanbul: Tercüman Yay.
- SHAALAN, Muhammed. (2000). "Sûfi Uygulamaları ve Bireyleşme Yolu Arasındaki Bazı Paralellikler", *Sûfi Psikolojisi*, (Hazırlayan: K. Sayar), İstanbul: İnsan Yayınları.
- SMART, N. (1988). *The world's religions: Old Traditions and Modern Transformation*, England: Cambridge University Press.
- ŞERİATÎ, Ali. (1988). *Toplumbilim Üzerine*, çev. Kenan Sökmen, İstanbul: Bir Yay.
- UNDERHILL, Evelyn. (2012). *Mysticism: A Study in the Nature and Development of Spiritual Consciousness*.
- WACH, Joachim. (1958). *The Comparative Study of Religions*, New York: Columbia University Press.
- WERBLOWSKY, R.J. Zwi. (1987). "Light and Darknes", *The Encyclopedia of Religion*, Ed. Mircae Eliade, New York: Mac Millan Publishing Company.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

KAVAL, M., Mistisizm'in Dili; Sembolizm, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/6 Spring 2015, p. 555-566, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8160>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

